

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Проценко Микола Вікторович

УДК 343.98

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ
ГРУПАМИ, У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ МЕТОДИЦІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, МВС України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Волобуєв Анатолій Федотович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Журавель Володимир Андрійович,
Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри криміналістики;

кандидат юридичних наук, доцент
Одерій Олексій Володимирович,
Донецький юридичний інститут
ЛДУВС імені Е.О. Дідоренко,
начальник кафедри криміналістики.

Захист відбудеться 26 червня 2008 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий 25 травня 2008 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Литвинов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток ринкової економіки і демократії в Україні впливають на розвиток суспільства не тільки в позитивному, але, на жаль, і в негативному аспектах. Останній проявляється у поширенні злочинів, що вчиняються організованими групами осіб, які представляють підвищену суспільну небезпечність. Враховуючи таку тенденцію, законодавцем були внесені відповідні зміни і доповнення до кримінального законодавства, які передбачають більш сувору міру покарання для осіб, що вчиняють злочини у складі організованих груп. У зв'язку з цим перед правоохоронними органами постало завдання ефективного застосування кримінально-правових положень у боротьбі з організованими формами злочинності, для чого були створені спеціальні підрозділи. Але через деякий час виявилось, що намагання застосовувати традиційні прийоми і методи оперативно-розшукової діяльності та слідства не дають позитивного результату. Мало місце навіть штучне завищення кількості розслідуваних і направлених до судів кримінальних справ про злочини, вчинені організованими групами осіб. Це, на наш погляд, було пов'язано з відсутністю належних наукових розробок проблематики розслідування таких злочинів у межах криміналістичних методик.

На даний час вагомий внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з боротьбою з організованою злочинністю, зробили українські та російські вчені: Т.В. Авер'янова, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.М. Биков, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, М.С. Гурев, О.Ф. Долженков, А.В. Дулов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.І. Куліков, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, В. С. Овчинський, М.А. Погорецький, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, М.П. Яблоков та ін. Окремі аспекти розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб, знайшли відображення у кандидатських дисертаціях Л.І. Аркуші, С.Ф. Здоровка, В.М. Варцаби, Б.В. Щура, О.В. Яцюк. Але далеко не всі проблемні питання знайшли вирішення, окремі з них були тільки позначені, деякі залишаються дискусійними. Зокрема, до таких проблемних питань, на наш погляд, належить визначення місця особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці. В процесі вивчення даної проблематики було встановлено два напрямки наукових досліджень: 1) розробка окремої методики розслідування злочинів, що вчинюються організованими групами; 2) визначення особливостей розслідування злочинів, що вчинюються організованими групами, у межах методик розслідування злочинів окремого виду. Між цими двома напрямками криміналістичних досліджень існує низка суперечностей і дискусійних питань, що знаходять відображення у працях наукового і навчально-методичного характеру. Саме названі обставини й обумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом науково-дослідних робіт Херсонського юридичного інституту

Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідає п. 1.1. Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006-2010 р.р., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 грудня 2005 р., а також п.п. 2.8 Пріоритетних напрямків наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004-2009 р.р., затвердженому наказом МВС України від 05.07.2004 №755. Тему дисертації в остаточній редакції затверджено Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 13 від 30.11.2007 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, та їх адекватного відображення у криміналістичній методиці.

Відповідно до мети дослідження були поставлені і вирішувалися наступні взаємно пов'язані завдання:

- 1) проаналізувати історичний аспект формування концепції організованої злочинності та боротьби з нею, а також її відображення в криміналістичній методиці;
- 2) визначити ступінь впливу ознак організованості злочину на механізм його вчинення та предмет доказування у кримінальних справах;
- 3) визначити перелік та зміст елементів предмету доказування, обумовлених фактом вчинення злочину організованою групою осіб, та їх вплив на визначення відповідних завдань розслідування;
- 4) визначити особливості встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб в стадії порушення кримінальної справи та роль у цьому оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ;
- 5) сформулювати конкретні пропозиції щодо можливостей використання результатів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні обставин вчинення злочину організованою групою осіб;
- 6) на основі аналізу нормативно-правових актів і слідчо-оперативної практики визначити форми і зміст взаємодії слідчого і працівників оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами;
- 7) визначити перелік типових тактичних завдань розслідування, обумовлених фактом вчинення злочину організованою групою осіб;
- 8) визначити перелік тактичних операцій, спрямованих на вирішення тактичних завдань розслідування, розкрити їх зміст та місце у структурі криміналістичних методик.

Об'єктом наукового дослідження є злочинна діяльність організованих груп, діяльність правоохоронних органів щодо розкриття та розслідування вчинених ними злочинів, а також відповідні правовідносини.

Предметом дослідження є організаційні і тактичні особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають загальний діалектичний метод наукового пізнання дійсності, коли явища, які є об'єктом дослідження, розглядаються у взаємозв'язку, в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, а також інші методи дослідження:

– методи логіки (аналіз, синтез, дедукція) – при дослідженні нормативно-правових актів, матеріалів кримінальних справ, матеріалів звітів правоохоронних органів України, наукових концепцій, що стосувалися предмету дослідження;

– системно-структурний метод – при дослідженні різновидів злочинів, що вчиняються організованими групами осіб; ознак організованої групи осіб та їх впливу на предмет доказування, визначення завдань розслідування та засобів їх вирішення – тактичних операцій;

– порівняльно – правовий метод – при дослідженні кримінального, кримінально-процесуального законодавства України та Російської Федерації;

– соціологічні методи (опитування, анкетування, експертні оцінки) були використані для збору додаткової інформації про особливості механізму злочинів, що вчиняються організованими групами, та особливості їх розслідування;

– статистичний метод використаний при узагальненні кримінальних справ про злочини, що вчиняються організованими групами.

Нормативною основою дисертації є положення Конституції України, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, Російської Федерації, Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також інші нормативно-правові акти, що регулюють організацію і діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Емпіричну базу дослідження складають: результати узагальнення 103 кримінальні справи про злочини, вчинені організованими злочинними групами; результати анкетування 142 слідчих і працівників оперативно-розшукових підрозділів МВС України; результати аналізу опублікованих матеріалів слідчої практики; дані статистичних звітів правоохоронних органів та судів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається їх спрямованістю на вирішення проблемних завдань при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами, а також дискусійних питань у криміналістичних дослідженнях щодо розробки методик розслідування

злочинів названої категорії. При цьому були сформульовані наступні положення і рекомендації, які мають певний ступінь новизни:

– вперше на основі історичного аналізу формування концепції щодо організованої злочинності та боротьби з нею зроблено висновок про її міжгалузевий (міждисциплінарний) характер, що необхідно враховувати в криміналістичних дослідженнях;

– удосконалені положення щодо визначення ступеню впливу ознак організованості злочину на механізм його вчинення та предмет доказування у кримінальних справах;

– уточнено перелік та зміст елементів предмету доказування, обумовлених фактом вчинення злочину організованою групою осіб, і вперше визначено їх вплив на формулювання тактичних завдань розслідування і засоби їх вирішення;

– одержали подальший розвиток положення щодо особливостей встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб у стадії порушення кримінальної справи та ролі оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ;

– одержали подальший розвиток викладених у спеціальній літературі пропозицій щодо використання результатів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні обставин вчинення злочину організованою групою осіб;

– одержали подальший розвиток положення щодо форм і змісту взаємодії слідчого і працівників оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами;

– вперше запропонована класифікація типових тактичних завдань розслідування злочинів, вчинених організованою групою осіб, на дві групи: 1) завдання, обумовлені необхідністю встановлення ознак організованої групи; 2) завдання, обумовлені необхідністю подолання протидії розслідуванню;

– уточнено перелік тактичних операцій при розслідуванні злочинів, вчинених організованою групою осіб, і вперше розкрито їх зміст з урахуванням їх спрямованості на вирішення окремих тактичних завдань розслідування;

– вперше сформульовано та обґрунтовано положення про виділення двох напрямків досліджень у криміналістичній методиці щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації положення і рекомендації можуть бути використані:

– безпосередньо практичними працівниками органів дізнання і слідства при розслідуванні конкретних злочинів, з ознаками їх вчинення організованими групами осіб;

– при проведенні наукових досліджень, спрямованих на розробку і вдосконалення методик розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб;

– для внесення доповнень у програми викладання окремих криміналістичних методик у вищих юридичних учбових закладах і розробки відповідного методичного забезпечення;

– для удосконалення спеціального курсу з криміналістики «Розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб» та його методичного забезпечення.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень науки криміналістики. Всі сформульовані в ньому положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У співавторстві з А.Ф. Волобуєвим опубліковано статтю «Тактичні операції при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами». Особистий внесок здобувача складає визначення змісту тактичних операцій (слідчих дій та оперативно-розшукових заходів). В дисертації ідеї та розробки, які належать співавторам, не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Дисертаційне дослідження підготовлено на кафедрі криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, неодноразово обговорювалося, було схвалено і рекомендовано до захисту.

Основні положення дисертації доповідалися на семінарах, круглих столах, науково-практичних конференціях, зокрема Міжнародній інтернет-конференції «Досудове слідство: організаційні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (Сімферополь, 2004 рік); Міжнародній науково-практичній конференції «Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства» (Луганськ, 7-8 жовтня 2004 року); Міжвузівській науково-практичній конференції «Тактичні особливості проведення огляду місця події при розкритті та розслідуванні злочинів загальнокримінальної спрямованості» (Херсон, 30 вересня 2005 року); IX звітній науково-практичній конференції «Підготовка фахівців для ОВС: здобутки, проблеми та перспективи» (Херсон, 19 травня 2006 року); Міжвузівському круглому столі «Особливості кваліфікації, розслідування, запобігання злочинам проти довкілля» (Херсон, 13 квітня 2007 року); X звітній науково-практичній конференції викладачів, курсантів і студентів Херсонського юридичного інституту ХНУВС «Підготовка спеціалістів-юристів для ОВС: здобутки, проблеми та перспективи» (Херсон, 18 травня 2007 року).

За результатами дисертаційного дослідження були сформульовані методичні рекомендації щодо розслідування злочинів, які направлені для використання в УБОЗ УМВС України в Херсонській області, СУ УМВС України в Херсонській області, про що є відповідні акти впровадження.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 12 наукових публікаціях, 7 з яких опубліковано у виданнях, які входять до переліку, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації визначена її метою і завданнями. Загальний обсяг дисертації становить 154 сторінки. Робота складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (211 найменувань) і додатків (41 сторінка).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються його мета і завдання, методологічна основа, розкривається теоретичне та практичне значення та наукова новизна.

Розділ 1. «Загальна характеристика злочинів, що вчинюються організованими групами, та їх впливу на криміналістичну методикку» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми боротьби з груповою злочинністю»* на основі аналізу праць науковців – представників різних галузей юридичної науки (Ю.М. Антоняна, В.Д. Пахомова, О.І. Гурова, В.І. Куликова, С.Є. Віцина, О.В. Осипенка, І.В. Сервецького, В.І. Литвиненка, В.П. Шеломенцева та інших) робиться висновок про те, що концепція організованої злочинності та боротьби з нею формувалася зусиллями дослідників різних галузей юридичної науки і тому в ній можуть бути виділені кілька аспектів: кримінологічний, кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний. При дослідженні проблематики розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб, необхідно враховувати, що викладені в юридичній літературі положення, поняття і рекомендації несуть на собі відбиток тієї чи іншої наукової галузі, в предметних межах якої вони формувалися. Тому при проведенні наукових досліджень у тій чи іншій галузі знань названі аспекти повинні враховуватися – потрібно зважати як на зв'язок між ними, так і на відмінності.

У сучасних криміналістичних дослідженнях проблематики розслідування злочинів, вчинених організованими групами, увага приділяється як загальним питанням провадження розслідування у кримінальних справах названої категорії, так і особливостям чи певним аспектам розслідування злочинів окремих видів. Але аналіз проведених досліджень дає підстави для висновку про те, що науковці дають різне тлумачення ознак організованої злочинної групи, використовують різні підходи щодо визначення їх впливу, зокрема, на криміналістичну методикку. Саме це обумовлює необхідність дослідження низки проблемних питань, пов'язаних з особливостями розслідування злочинів, вчинених організованими групами.

У *підрозділі 1.2. «Види злочинів та особливості механізму їх вчинення організованою групою осіб»* на підставі аналізу Особливої частини Кримінального кодексу України звертається увага на те, що кваліфікуюча ознака вчинення злочину організованою групою осіб

використовується при формулюванні 37 складів різнорідних злочинів. Зазначається, що використання такої кваліфікуючої обставини при формулюванні складів різнорідних злочинів накладає на органи дізнання і слідства додаткові обов'язки щодо доказування наявності ознак організованої групи. Тобто предмет доказування у кримінальних справах з ознаками організованості значно розширюється й ускладнюється. У зв'язку з цим формулюються принципово важливі положення:

– ознаки вчинення злочину організованою групою осіб (участь у готуванні або вчиненні злочину трьох і більше осіб; попередня зорганізованість у стійке об'єднання; спрямованість на вчинення кількох злочинів; наявність єдиного, відомого всім учасникам групи плану злочинної діяльності з розподілом функцій учасників групи) накладають суттєвий відбиток на механізм таких злочинів, що повинно знаходити відображення у криміналістичних характеристиках цих злочинів;

– вчинення злочинів організованими групами суттєво впливає на предмет доказування, формування слідчих ситуацій, що повинно відобразитися у криміналістичній концепції протидії розслідуванню і формулюванні рекомендацій щодо проведення окремих тактичних операцій, необхідність яких обумовлена саме організованістю злочину.

У підрозділі розкривається прояв ознак вчинення злочинів організованими групами осіб у механізмі їх вчинення, а також зміст предмету доказування у таких кримінальних справах. На цій підставі формулюються висновки про те, що, по-перше, вчинення злочинів організованими групами накладає суттєвий відбиток на механізм цих злочинів, і ці особливості повинні відобразитися у криміналістичних характеристиках злочинів тих видів, де передбачається така кваліфікуюча обставина. По-друге, вчинення злочинів організованими групами суттєво впливає на формування предмета доказування у кримінальних справах зазначеної категорії, а також слідчих ситуацій, що повинно відобразитися у криміналістичній концепції протидії розслідуванню й формулюванні рекомендацій щодо проведення окремих тактичних операцій, необхідність яких обумовлена саме організованістю злочину.

У підрозділі 1.3. «Вплив ознак організованості злочинів на предмет доказування у кримінальних справах і методу розслідування» відзначається, що окрім обставин, які визначені у ст. 64 і ст. 23 КПК України і підлягають доказуванню, у кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами, додатково в предмет доказування входять ознаки організованої злочинної групи, вказані у ч. 3 ст. 28 КК України:

- участь у готуванні або вчиненні злочину трьох і більше осіб;
- попередня зорганізованість у стійке об'єднання;
- спрямованість на вчинення кількох злочинів;
- наявність єдиного відомого всім учасникам групи плану злочинної діяльності з розподілом функцій учасників групи.

Більшість ознак організованості групи осіб, використаних законодавцем (стійкість об'єднання, спрямованість на вчинення кількох злочинів, наявність плану злочинної діяльності з розподілом функцій учасників групи), мають оціночний характер і потребують визначення конкретних обставин, встановлення яких при розслідуванні злочинів свідчить про доведеність ознак організованості.

У підрозділі на основі аналізу статей КК України і наукових праць (В.М. Бикова, О.Ф. Долженкова, О.А. Славгородської, С.Ф. Денисова) такі обставини визначаються стосовно кожної з названих ознак. У зв'язку з цим підкреслюється, що предмет доказування у кримінальних справах з ознаками вчинення злочинів організованими групами суттєво розширюється у порівнянні з предметом доказування у звичайних кримінальних справах. Робиться висновок про те, що необхідність доказування ознак організованої групи обумовлює суттєві особливості у методиках розслідування злочинів, склади яких містять названу кваліфікуючу ознаку.

Розділ 2. «Встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Загальні положення виявлення злочинів, вчинених організованими групами, у стадії порушення кримінальної справи»* акцентується увага на тому, що встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб уже в стадії порушення кримінальної справи створює більш сприятливі умови для розслідування і збирання доказів організованості злочину. Зазначається, що одержання відомостей, які містять ознаки вчинення злочину з ознаками організованості, може бути пов'язане з діяльністю таких підрозділів МВС України:

- спеціалізованих підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (Головне Управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України);
- карного розшуку;
- підрозділів по боротьбі з економічною злочинністю;
- підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків;
- відділів у складі слідчих управлінь МВС України, які спеціалізуються у розслідуванні кримінальних справ, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю.

У зв'язку з тим, що виявлення організованих груп та їх злочинної діяльності в переважній більшості випадків здійснюється шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, особливого значення набуває використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах. Досвід держав, які раніше інших усвідомили небезпечність організованої злочинності і почали з нею системну боротьбу, показує, що успіх у цій боротьбі забезпечується тільки паралельним використанням процесуальних засобів і методів оперативно-розшукової діяльності. В Україні правові основи використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах на даний час знаходяться у стадії формування. Відзначається, що, не дивлячись на суттєве

оновлення кримінально-процесуального кодексу України та Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність” в 2001 р., названі нормативно-правові акти потребують подальшого удосконалення у частині регламентації використання результатів оперативно-розшукових заходів як доказів. Зокрема, для створення чіткої системи правового регулювання названого аспекту процедури доказування у кримінальних справах необхідністю є доповнення КПК України запропонованою у літературі низкою статей, які б чітко окреслювали процедуру отримання доказів при проведенні окремих оперативно-розшукових заходів (ст. 195¹ „Оперативне відстежування”, ст. 195² „Контроль розмов та інших дій”, ст. 195³ „Оперативна закупівля”, ст. 177¹ „Негласне проникнення до житла чи іншого володіння”). Підкреслюється, що названі статті покликані, з одного боку, суттєво підвищити можливості правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю - повному й адекватному встановленню фактичних обставин злочину, а з іншого - створити чіткі процедури отримання доказів, які б убезпечили судочинство від помилок і зловживань.

У підрозділі 2.2. *«Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при виявленні організованих злочинів»* на основі дослідження обставин, що входять у предмет доказування у кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами осіб, обґрунтовується висновок про те, що їх доказування можливе лише при поєднанні зусиль слідчого та оперативних працівників. На основі аналізу літературних джерел, нормативно-правових актів і результатів опитування працівників органів внутрішніх справ визначені такі форми взаємодії названих суб'єктів розслідування організованих злочинів:

- спільна робота оперативного співробітника і слідчого при заведенні оперативно-розшукових справ щодо осіб, стосовно яких одержана інформація про причетність до вчинення злочинів;
- спільний аналіз первинного матеріалу про злочин у стадії порушення кримінальної справи;
- спільна робота оперативного співробітника і слідчого щодо подолання (попередження) протидії розслідуванню;
- спільна робота слідчого й оперативного співробітника по забезпеченню відшкодування заподіяної злочинном матеріальної шкоди і можливої конфіскації майна.

Зазначається, що виявлення ознак учинення злочину організованою групою вже на стадії порушення кримінальної справи з використанням засобів оперативно-розшукової діяльності, дозволяє: 1) найбільш повно задокументувати діяльність організованої групи і тим самим встановити підстави для порушення кримінальної справи; 2) своєчасно визначити необхідність створення слідчо-оперативної групи; 3) використати як докази результати окремих оперативно-розшукових заходів; 4) завчасно визначити напрямки і завдання розслідування, обумовлені фактом вчинення злочину організованою групою осіб; 5) своєчасно вжити заходи, спрямовані на попередження активної протидії розслідуванню.

Формулюється висновок про те, що найбільш ефективна організація розслідування організованих злочинів можлива тільки при створенні слідчо-оперативних груп на стадії виявлення ознак злочинної діяльності з дотриманням певних принципів. Необхідною умовою успішної діяльності таких слідчо-оперативних груп є однакове розуміння членами СОГ змісту тактичних завдань розслідування, чіткий розподіл обов'язків між її членами, узгоджене планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також взаємний обмін отриманою інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення корективів у план роботи групи.

Розділ 3. «Типові тактичні операції в методиках розслідування злочинів, вчинених організованими групами» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Теоретичні основи розробки тактичних операцій розслідування злочинів, вчинених організованими групами»* здійснено аналіз концепції тактичних операцій при розслідуванні злочинів, яка сформувалася у криміналістиці працями ряду науковців (А.В. Дулова, В.І. Шиканова, Р.С. Белкіна, М.В. Салтевського, В.О. Образцова, М.П. Яблокова та інших). На цій основі формулюється висновок про те, що тактичні операції виконують важливу функцію при побудові методик розслідування злочинів окремих видів. А саме, вони виконують функцію засобу вирішення тактичних завдань розслідування, які неможливо вирішити шляхом проведення якоїсь окремої слідчої дії. З урахуванням різних підходів до визначення сутності тактичних операцій, викладених у криміналістичній літературі, автором тактична операція визначається як ситуативно обумовлений комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямований на вирішення певного тактичного завдання розслідування тяжкого злочину, для проведення якого створюється слідчо-оперативна група.

Істотними ознаками тактичних операцій, покладених в основу наведеного визначення поняття тактичних операцій є:

- це поєднання (комплекс) слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на вирішення певного тактичного завдання;
- дії, що входять до тактичної операції, є пов'язаними між собою як елементи певного алгоритму;
- характер завдань розслідування й відповідно склад тактичних операцій визначається видом і ступенем тяжкості вчиненого злочину (це тяжкі злочини);
- особливості тактичних операцій ситуаційно обумовлені;
- проведення тактичних операцій вимагає єдиного керівництва, що може бути повністю реалізовано тільки шляхом створення слідчо-оперативних груп.

У підрозділі обґрунтовується висновок про те, що виділення в структурі розслідування злочинів, які були вчинені організованими групами осіб, специфічних тактичних операцій є

важливим з точки зору відображення особливостей розслідування таких злочинів у криміналістичній методиці.

У підрозділі 3.2. «*Види тактичних операцій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами*» на основі узагальнення слідчої практики, аналізу нормативно-правових актів і наукових праць формулюється висновок про те, що при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами осіб, проводяться тактичні операції, обумовлені двома чинниками: 1) особливостями предмета доказування у кримінальних справах про організовані злочини; 2) активною протидією розслідуванню з боку організованих злочинних груп.

До тактичних операцій, обумовлених особливостями предмета доказування, автором віднесені:

– тактична операція «Розподіл функцій» як комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів спрямована на встановлення кількості учасників групи (три або більше), розподілу між ними функцій щодо вчинення злочину і факту усвідомлення членами групи, що вони діють сумісно та узгоджено (існування плану злочинної діяльності);

– тактична операція «Стійкість групи» як комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів повинна бути спрямована на встановлення факту існування між членами організованої групи стабільних соціальних зв'язків;

– тактична операція «Злочинна діяльність групи» має своїм завданням встановлення такої ознаки організованої групи як її спрямованість на вчинення кількох злочинів і включає комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо виявлення і доказування епізодів злочинної діяльності (злочинів) чи їх підготовки.

До тактичних операцій, обумовлених активною протидією розслідуванню з боку організованих злочинних груп, зокрема спрямованістю такої протидії, автором віднесені:

– тактична операція «Забезпечення збереження речових доказів» як комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів спрямована на випередження злочинців у намаганні знищення, утаювання, маскування або фальсифікації доказів під час проведення розслідування;

– тактична операція «Випередження зникнення підозрюваного» спрямована на випередження раптового від'їзду (втечі) співучасників злочину, які потрапили або можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів;

– тактична операція «Захист свідків і потерпілих» спрямована на забезпечення від впливу членів організованих злочинних груп свідків і потерпілих з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або дачі неправдивих свідчень;

– тактична операція «Засоби масової інформації» спрямована на попередження намагання організованих злочинців протидіяти розслідуванню шляхом створення несприятливих зовнішніх умов розслідування (комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів щодо нейтралізації тиску на слідство через засоби масової інформації);

– тактична операція «Нейтралізація зовнішніх корупціонерів» спрямована на нейтралізацію можливого втручання в процес розслідування злочину корумпованих представників органів державної влади і місцевого самоврядування;

– тактична операція «Нейтралізація внутрішніх корупціонерів» спрямована на нейтралізацію можливого втручання в процес розслідування злочину корумпованих працівників правоохоронних органів;

– тактична операція «Безпека» спрямована на усунення можливості впливу організованих злочинних груп безпосередньо на членів слідчо-оперативної групи.

У підрозділі розкривається зміст названих тактичних операцій і відзначається, що вони є важливим елементом криміналістичних методик, оскільки відбивають специфіку розслідування злочинів, вчинених організованими групами. Підкреслюється, що на їх зміст впливають два чинники: ознаки вчинення злочину, організованою групою осіб; особливості механізму вчинення злочинів окремого виду.

Формулюється висновок, що оптимальним є проведення криміналістичних досліджень проблематики розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб, за двома напрямками: 1) визначення особливостей розслідування, обумовлених специфікою предмета доказування і протидією організованих груп, незалежно від виду злочину; 2) визначення особливостей розслідування злочинів окремих видів, вчинених організованими групами осіб (крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагання, шахрайств та інших), у межах окремих криміналістичних методик.

У **висновках**, що є заключним елементом проведеного дослідження, зроблені підсумки, в яких знайшли відображення сформульовані автором положення, що мають елементи новизни. Зокрема, ці положення стосуються: 1) концепції щодо організованої злочинності та боротьби з нею як міжгалузевої концепції, що необхідно враховувати в криміналістичних дослідженнях; 2) положень щодо визначення ступеню впливу ознак організованості злочину на механізм його вчинення та предмет доказування у кримінальних справах; 3) змісту елементів предмету доказування, обумовлених фактом вчинення злочину організованою групою осіб, та їх впливу на тактичні завдання розслідування і засоби їх вирішення; 4) положень щодо особливостей встановлення ознак вчинення злочину організованою групою осіб у стадії порушення кримінальної справи та ролі оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ; 5) пропозицій щодо використання результатів оперативно-розшукової діяльності у доказуванні обставин вчинення злочину організованою групою осіб; 6) положень щодо форм і змісту взаємодії слідчого і працівників оперативно-розшукових підрозділів при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами; 7) класифікації типових тактичних завдань розслідування злочинів, вчинених організованою групою осіб; 8) переліку і змісту тактичних операцій, характерних для

розслідування злочинів, вчинених організованою групою осіб; 9) положення про виділення двох напрямків досліджень у криміналістичній методиці щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

Навчально-методичні видання

1. Виявлення ознак вчинення та приховування організованими злочинними групами дій з легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом: Методичні рекомендації / Укл. Проценко М.В. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 39 с.
2. Проценко М.В. Вчинення організованими злочинними групами дій з легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом: способи та ознаки приховування: Навчально-методичний посібник. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 52 с.
3. Проценко М.В. Вчинення організованими злочинними групами умисних вбивств: способи та ознаки приховування: Навчально-методичний посібник. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 52 с.

Статті у наукових фахових виданнях

4. Проценко М.В. Типи організованих злочинних об'єднань як елемент криміналістичної характеристики злочину // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. – 2005. – Спеціальний випуск. Частина 2. – С. 124–130.
5. Проценко М.В. Основні криміналістичні елементи механізму приховування злочинів організованими злочинними групами // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 523–537.
6. Проценко М.В. Особливості способу приховування навмисних вбивств, що скоюються організованими злочинними групами // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2005. – № 3. – С. 199–206.
7. Проценко М.В. Застосування ревізій та перевірок для виявлення злочинів, які вчиняються організованими злочинними групами у сфері економіки // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 155–159.
8. Проценко М.В. Дослідження проблемних питань, пов'язаних зі способами приховування злочинів організованими злочинними групами // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – № 4. – С. 174–180.
9. Проценко М.В. Поняття ознак приховування злочинів як проблемне питання криміналістики // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 553–558.

10. Волобуєв А.Ф., Проценко М.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 40. – С. 104-112.

АНОТАЦІЯ

Проценко М.В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2008.

Дисертація присвячена визначенню особливостей розслідування злочинів, вчинених організованими групами, та їх відображення у криміналістичній методиці. Проведено комплексний аналіз впливу ознак вчинення злочину організованою групою осіб на його механізм та предмет доказування. На цій основі визначено особливості виявлення і розслідування таких злочинів, форми взаємодії слідчого та працівників оперативно-розшукових підрозділів, типові тактичні операції, які є характерними для розслідування організованих злочинів. Сформульовано висновок щодо двох напрямків досліджень проблематики розслідування злочинів, вчинених організованими групами осіб, у криміналістичній методиці.

Ключові слова: організована група осіб, ознаки організованої злочинної групи, протидія розслідуванню, тактичне завдання розслідування, тактична операція.

Проценко Н.В. Особенности расследования преступлений, совершенных организованными группами, в криминалистической методике. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2008.

Диссертация посвящена определению особенностей расследования преступлений, совершенных организованными группами, и отображению их в криминалистической методике. Проведен комплексный анализ влияния признаков совершения преступления организованной группой лиц на его механизм и предмет доказывания. На этой основе определено содержание элементов предмета доказывания, обусловленных фактом совершения преступления организованной группой и их влияния на тактические задачи расследования и средства их решения.

В работе сформулированы положения и рекомендации относительно особенностей установления признаков совершения преступления организованной группой в стадии возбуждения уголовного дела и роли оперативно-розыскных подразделений органов внутренних дел, сформулированы предложения по использованию результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании обстоятельств совершения преступления организованной группой. В связи с этим определены организационные формы и содержание взаимодействия следователя и сотрудников оперативно-розыскных подразделений также разработана классификация типовых тактических задач расследования преступлений, совершенных организованными группами, и определены средства их решения – тактические операции, характерные для расследования преступлений данной категории.

Ключевые слова: организованная группа лиц, признаки организованной преступной группы, противодействие расследованию, тактическая задача расследования, тактическая операция.

Protsenko M.V. Special features of organized crime investigation in the criminalistical methods. – *Manuscript.*

Dissertation for Candidate Degree in Law Specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2008.

The dissertation is devoted to the research of the special features of organized crime investigation and their reflection in the criminalistical methods. The complex analysis of the special features of organized crime influencing on the mechanism and question of proof has been made. On this basis the features of detection and investigation of such crimes, forms of co-operation of an investigator and operatives, typical tactical operations for the organized crime investigation have been defined. The formulated conclusion related to main two directions of the organized crime investigation in the criminalistical methods.

Key words: the organized criminal group, features of the organized criminal group, counteraction to the investigation, tactical task of the investigation, a tactical operation.